

ХАРАКТЕРИСТИКА ЮРИДИЧНИХ ФАКТІВ ВІДУМЕРЛОСТІ СПАДЩИНИ

Визначено склад юридичних фактів відумерлості спадщини. Вказано, що виявлення відумерлого майна є початковою стадією у порядку визнання спадщини відумерлою, а тому є правовою презумпцією, яка з часом стає підставою для визнання спадщини відумерлою, а, отже, юридичним фактом. Обґрунтовано, що відумерлість спадщини є юридичним складом фактів, а не складним юридичним фактом. Розглянуто склад юридичних фактів відумерлості спадщини, який охоплює систему юридичних фактів. Доведено, що юридичні факти відумерлості спадщини є різними за своєю характеристикою та існують виключно у єдиній системі. Запропоновано авторський склад юридичних фактів відумерлості спадщини.

Ключові слова: спадщина, відумерла спадщина, відкриття спадщини, юридичні факти, юридичний склад.

Нечаева К.А. Характеристика юридических фактов выморочности наследства

Определен состав юридических фактов выморочности наследства. Указано, что выявление выморочного имущества является начальной стадией в порядке признания наследства выморочным, а поэтому правовой презумпцией, которая со временем становится основанием для признания наследства выморочным, а, следовательно, юридическим фактом. Обосновано, что выморочность наследства является юридическим составом фактов, а не сложным юридическим фактом. Рассмотрен состав юридических фактов выморочности наследства, охватывающий систему юридических фактов. Доказано, что факты выморочности наследства различны по своей характеристике и существуют исключительно в единой

системе. Предложен авторский состав юридических фактов выморочности наследия.

Ключевые слова: наследство, выморочное наследство, открытие наследства, юридические факты, юридический состав.

Nechaieva Kristina. Characteristics of Legal Facts of Escheat Inheritance

The article is focused on the definition of the composition of legal facts of escheat inheritance. It has been indicated that the identification of escheat property is an initial stage in the procedure of the recognition of escheat inheritance, and therefore it is a legal presumption, which eventually becomes the basis for recognizing inheritance as escheat, and, consequently, as a legal fact. It has been substantiated that escheat inheritance is a legal composition of facts, rather than a complex legal fact.

The composition of legal facts of escheat inheritance, which covers the system of legal facts, has been studied. It has been proved that legal facts of escheat inheritance are different in their characteristics and exist exclusively in a single system.

Keywords: inheritance, abandoned heritage, commencement of succession, legal facts, set of facts.

Відумерлість спадщини – це послідовне накопичення передбаченого законом визначеного складу юридичних фактів, тобто юридичного складу спадкового правонаступництва. Для визнання спадщини відумерлою наявності одного факту недостатньо. Тому виникає обґрунтована необхідність визначити склад юридичних фактів, які є підставою виникнення правовідносин відумерлості спадщини. В юридичній науці проблематикою спадкування, зокрема відумерлості спадщини, займаються такі дослідники, як О.Є. Кухарев, О.П. Печений, З.В. Ромовська, Є.О. Рябоконт, С.Я. Фурса та ін. Незважаючи на їх потужний вклад у розвиток спадкового права, зміни у законодавстві та у суспільних відносинах призвели до оновлення розуміння відумерлості спадщини, зокрема юридичних фактів її визнання, що і потребує окремого дослідження.

Особливістю правовідносин відумерлості спадщини є те, що підставою їх виникнення є не лише один факт, а сукупність юридичних фактів – юридичний склад. Під юридичним складом розуміють сукупність юридичних фактів, необхідних для настання певних юридичних наслідків¹. Накопичення юридичних фактів необхідно й у сфері відумерлості спадщини, оскільки надання статусу об'єкта відумерлості та виникнення права власності у територіальній громаді на таке майно можливо лише при встановленні системи юридичних фактів, що відрізняються від юридичних фактів, які є передумовою виникнення права спадкування як за законом, так і за заповітом. Різниця між цими фактами, пов'язана зі специфікою правового регулювання відумерлості спадщини.

Перш ніж встановити склад юридичних фактів відумерлості спадщини, варто з'ясувати теоретичне визначення юридичного факту, що буде покладено у базис цього дослідження. Юридичні факти – це конкретно життєві обставини, з якими норми права пов'язують виникнення, зміну або припинення правових відносин². Ці обставини несуть інформацію про стан суспільних відносин, які входять у предмет правового регулювання. При цьому ними виступають лише такі обставини, що прямо чи опосередковано зачіпають права та інтереси особи, суспільства, держави і соціально-публічних утворень³. Звернемо увагу, що юридичний факт повинен бути поєднанням життєвих обставин та фіксацій їх у правовій нормі. С.С. Алексєєва доводив, що юридичний факт – це конкретна життєва обставина, з якими норма права пов'язує виникнення, зміну або припинення правових наслідків⁴. Також зазначимо що П.М. Рабінович звертав увагу на доцільність розрізнення реальних юридичних фактів та правових презумпцій. При цьому правові презумпції визначаються як припущення про наявність або відсутність певних обставин (юридичних фактів), котре може спричинити виникнення, трансформації або припинення правовідносин (наприклад, презумпція добросовісності володіння майном особою, у якої це майно знаходиться, презумпція невинності тощо)⁵. Варто звернути увагу, що виявлення відумерлого майна є початковою стадією у порядку ви-

знання спадщини відумерлою, а тому є правовою презумпцією, яка з часом стає підставою для визнання спадщини відумерлою, а, отже, юридичним фактом. Таким чином, юридичні факти відумерлості спадщини мають різну характеристику. Тому виникає питання: чи відносяться вони до складних юридичних фактів, чи є юридичним складом юридичних фактів, що призводить до виникнення процедури відумерлості спадщини та переходу відумерлого майна до територіальної громади. Розглянемо це більш детально.

Для складних юридичних фактів характерно об'єднання різних фактів, за своєю природою, тобто як подій так і дій. Юридичні склади – це завжди система юридичних фактів необхідна для настання наслідків у вигляді виникнення, припинення, зміни правовідносин. При цьому юридичні факти у системі є різнорідними та накопичується у певному порядку. Мають як матеріальну, так і процесуальну природу. Зокрема на те, що факти можуть бути явищем або процесом звертав увагу О.А. Красавчіков⁶. Між фактами існує зв'язок у вигляді мети, на яку вони спрямовані. Якщо розглядати відумелість спадщини як системне явище, то ця система охоплює такі факти, як смерть спадкодавця, відсутність осіб, що заявляють свої вимоги до цього майна, виявлення цього майна, звернення його до власності територіальної громади. Тому можна казати про наявність системи юридичних фактів, а, отже, про відумерлість спадщини як юридичний склад.

Варто звернути увагу, що для спадкування властиво чіткість та послідовність у накопиченні юридичних фактів. Можна виявити початок та завершення формування фактів щодо спадкування. Б. Б. Черепакін виділяв три групи таких юридичних фактів: 1) юридичні факти, які є передумовою виникнення права спадкування, що закріплюються у своїй сукупності на момент відкриття спадщини. Вони, у свою чергу, поділяються на дві самостійні підгрупи юридичних фактів: спадкування за законом і спадкування за заповітом⁷; 2) юридичний факт відкриття спадщини, який пов'язаний з моментом смерті спадкодавця або оголошення його судом померлим⁸; 3) завершенням юридичного складу є акт прийняття спадщини⁹.

Погоджуючись з наведеним науковим твердженням, зазначимо, що для відумерлості спадщини існує більш складна система юридичних фактів.

Склад юридичних фактів відумерлості спадщини охоплює таку систему юридичних фактів: 1) юридичний факт відкриття спадщини, який пов'язаний з моментом смерті спадкодавця або оголошення його судом померлим; 2) юридичний факт (презумпція) виявлення майна щодо якого існує стан неможливості продовження існування зв'язку між приватним суб'єктом та об'єктом власності; 3) юридичний факт належності відумерлого майна померлій особі; 4) юридичний факт відсутності спадкоємців на майно, відмови їх від спадщини, неприйняття спадкоємцями спадщини або їх усунення від спадкування; 5) юридичний факт звернення територіальної громади до суду про визнання майна відумерлим та прийняття відумерлої спадщини; 6) юридичний факт – рішення суду щодо визнання спадщини відумерлої та наділення відповідної територіальної громади статусом правонаступника. Розглянемо ці факти більш детально.

Юридичним фактом, що тягне за собою виникнення права власності держави на відумерле майно є факт смерті фізичної особи. Н.Б. Солтис зазначає, що спільним юридичним фактом для будь-яких підстав спадкування є смерть спадкодавця, оскільки він є: 1) обов'язковим фактом для формування будь-якої підстави (виду) спадкування; 2) основним юридичним фактом у ланцюгу сукупності послідовних юридичних фактів, які призводять до виникнення спадкових правовідносин; 3) спонукає до виділення підстав спадкування. Смерть як фактична обставина – це життєва обставина (подія), яка призвела до фізіологічного припинення існування фізичної особи. Смерть як юридична обставина – це офіційна констатація події у формі державної реєстрації юридичного факту¹⁰. Факт смерті фізичної особи і час відкриття спадщини перевіряється обов'язково нотаріусом. При виявленні відумерлого майна (майна виявленого нотаріусом та щодо якого відсутні спадкоємці) нотаріус повинен витребувати від органу державної реєстрації актів цивільного стану

копію актового запису про смерть спадкодавця або повний витяг з Державного реєстру актів цивільного стану громадян щодо актового запису про смерть¹¹.

Згідно з ч. 2 ст. 1220 ЦК України часом відкриття спадщини є день смерті особи або день, з якого вона оголошується померлою. Місцем відкриття спадщини є останнє місце проживання спадкодавця (ст. 1221 ЦК України)¹². Часом відкриття спадщини є день смерті особи або день, з якого вона оголошується померлою. Рішення суду про оголошення фізичної особи померлою або про встановлення факту смерті особи в певний час не може бути прийнято нотаріусом на підтвердження факту смерті¹³.

Звернемо увагу, що місце відкриття спадщини чітко регламентується п.п. 1.12, 1.13 гл. 10 розд. II Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, затвердженого наказом Міністерства юстиції України від 22.02.2012 р. № 296/5, у якому зазначено, що місце відкриття спадщини може встановлюватися за місцем останнього проживання спадкодавця або місцем знаходження нерухомого майна, або основної частини рухомого майна.

Місце відкриття спадщини визначається за місцем знаходження нерухомого майна або частини рухомого майна, якщо місце проживання спадкодавця невідоме. Місце відкриття спадщини підтверджується: довідкою житлово-експлуатаційної організації, довідкою правління житлово-будівельного кооперативу про реєстрацію (постійне місце проживання) спадкодавця; записом у будинковій книзі про реєстрацію (постійне місце проживання) спадкодавця, довідкою адресного бюро, довідкою райвійськкомату про те, що спадкодавець до призову на військову службу проживав за відповідною адресою, свідоцтвом про державну реєстрацію транспортного засобу, витягом з реєстру прав власності на цінні папери, ощадною книжкою¹⁴.

Наступний юридичний факт (презумпція) є припущенням що виявлене майно може мати статус відумерлого. Встановлення майна щодо якого існує стан неможливості продовження існування зв'язку між приватним суб'єктом та об'єктом власності пов'язано з тим, що

до ухвалення судового рішення щодо відумерлого майна, існують фактичні відносини щодо припущення статусу відумерлого майна.

Ще одним юридичний факт у складі юридичних фактів відумерлості спадщини є факт належності відумерлого майна померлій особи, тобто з'ясування факту існування права власності на майно, що належало спадкодавцю. На цей факт обов'язково вказується у мотивованій частині судового рішення щодо відумерлості спадщини. Наприклад, у мотивованій частині рішення Краснокутського районного суду Харківської області від 22.10.2014 р. у справі № 627/1032/14-ц 22 вказується, що судом встановлені такі факти та відповідні їм правовідносини, зокрема: згідно з Державним актом на право приватної власності на землю гр.-н А. (померла особа), на підставі розпорядження Краснокутської РДА № 212 від 02.08.2004 року, є власником земельної ділянки¹⁵.

Окремо у складі юридичних фактів обов'язково встановлюється юридичний факт відсутності спадкоємців на майно, відмови їх від спадщини, неприйняття спадкоємцями спадщини або їх усунення від спадкування. Ці факти є матеріальною підставою визнання спадщини відумерлою, тому обов'язково вказуються у мотивованій частині рішення щодо відумерлості спадщини. Наведемо приклад із судової практики щодо цих підстав. Так, Пологівський районний суд Запорізької області ухвалив рішення від 05.04.2011 р. у справі № 2 «0»-19/2011 р. щодо визнання спадщини відумерлої. Це рішення цікаво тим, що стосувалося майна щодо якого спадкоємці не звертались понад двадцять років. Так, заявник Пологівська міська рада вказував, що після смерті особи від 18.06.1991 р. відкрилась спадщина, яка складається з житлового будинку. Спадкоємці протягом двадцяти років до державної нотаріальної контори не зверталися. Це означає, що на спадкове майно, яке залишилося після смерті спадкодавця, з якихось причин ніхто з його спадкоємців не претендує¹⁶. Факт відсутності спадкоємців, їх відмови від спадщини можливо встановити завдяки отриманню інформації із Садкового реєстру або судового рішення щодо усунення від спадщини.

До складу юридичних фактів щодо визнання спадщини відумерлої відноситься факт звернення територіальної громади до суду про визнання майна відумерлим та прийняття відумерлої спадщини. Цей факт складається з двох взаємопов'язаних елементів: правомочність територіальної громади набути статус правонаступника на відумерле майно та звернення територіальної громади до суду із заявою про визнання спадщини відумерлої (процесуальні підстава виникнення права власності на відумерле майно). Звернення територіальної громади до суду є необхідним елементом у складі юридичних фактів визнання спадщини відумерлою, оскільки момент звернення пов'язаний з певним терміном (один рік з моменту відкриття спадщини). Це звернення повинно здійснюватися самостійно в інтересах територіальної громади.

Варто звернути увагу на те, ще останнім юридичний фактом у складі юридичних фактів відумерлості спадщини є рішення суду щодо визнання спадщини відумерлої та наділення відповідної територіальної громади статусом правонаступника. Судове рішення щодо визнання спадщини відумерлої є процесуальною підставою для встановлення режиму відумерлості щодо певного виду майна та є початковою процедурою у процесі переходу права власності на це майно до територіальної громади. Щодо значення судового рішення у процедурі переходу права власності, варто підтримати думку І.А. Спасибо, який вказує, що рішення суду на підставі якого набувається право власності, як таке, не є підставою для набуття право власності, а є одним із елементів юридичного складу. Наявність судового рішення не позбавляє необхідності здійснювати державну реєстрацію права власності¹⁷. Отже, судове рішення є елементом юридичного складу фактів відумерлості спадщини. Після його ухвалення починається стадія реалізації наслідків відумерлості спадщини.

На підставі викладеного можна запропонувати склад юридичних фактів відумерлості спадщини: 1) юридичний факт відкриття спадщини, який пов'язаний з моментом смерті спадкодавця або оголошення його судом померлим; 2) юридичний факт (презумпція) ви-

явлення майна, власник якого помер; 3) юридичний факт належності відумерлого майна померлій особі; 4) юридичний факт відсутності спадкоємців на майно, їх відмови від спадщини, неприйняття спадкоємцями спадщини або їх усунення від спадкування; 5) юридичний факт звернення територіальної громади до суду про визнання майна відумерлим та прийняття відумерлої спадщини; 6) юридичний факт рішення суду щодо визнання спадщини відумерлої та наділення відповідної територіальної громади статусом правонаступника. Ці факти існують у взаємопов'язаній системі, що обумовлює можливість їх застосування щодо відумерлості спадщини лише у сукупності. Безумовно наведене є лише одним із поглядів на питання юридичних фактів відумерлості спадщини, тому ця проблематика потребує подальшого наукового дослідження.

1. *Солтис Н.Б.* Юридичні факти в процесі формування підстав спадкування на етапі відкриття спадщини // Цивільне право та цивільний процес: актуальні питання. С. 48. URL: http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Prir/2010_9/Soltis.pdf. **2.** *Колодій А.М., Копейчиков В.В., Лисенков С.Л., Пастухов В.П., Тихомиров О.Д.* Загальна теорія держави і права: навч. посіб. / за ред. В.В. Копейчикова. Київ: Юрінформ, 1999. С. 193. **3.** *Кикоть Г.* Проблема класифікації юридичних фактів у сучасній теорії права // Право України. 2003. № 7. С. 30. **4.** *Алексеев С.С.* Общая теория права. Курс в 2-х томах. Т. 1. Москва: Юрид. лит., 1982. С. 164–165. **5.** *Рабінович П.М.* Основи загальної теорії права та держави: навч. посіб. Київ: Атіка, 2001. С. 85. **6.** *Красавчиков О.А.* Юридические факты в советском гражданском праве. Москва: Госюриздат, 1958. С.115. **7.** *Черепакhin Б. Б.* Труды по гражданскому праву. Москва: Статут, 2001. С. 408. **8.** Там же. С. 412. **9.** Там же. С. 414. **10.** *Солтис Н.Б.* Цит. праця. С. 48. **11.** *Порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України:* наказ Міністерства Юстиції України № 296/5 від 22 лют. 2012 р. // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0282-12>. **12.** *Цивільний кодекс України:* закон України № 435-IV від 16.01.2003 р. // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/435-15>. **13.** *Порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України:* наказ Міні-

стерства Юстиції України № 296/5 від 22 лют. 2012 р. // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0282-12>. 14. Там само. 15. *Рішення* Краснокутського районного суду Харківської області у справі № 627/1032/14-цвд від 22 жовт. 2014 р. // Офіційний веб-сайт Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/41112854>. 16. *Рішення* Пологівського районного суду Запорізької області у справі № 2 «о»-19/2011 р. 5. квіт. 2011 р. // Офіційний веб-сайт Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/14670169>. 17. *Снацибо І.А.* Набуття права власності в цивільному праві України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва Академії правових наук України. Київ, 2009. С. 4.

Nechaieva Kristina. Characteristics of Legal Facts of Escheat Inheritance

The article is focused on the definition of the composition of legal facts of escheat inheritance. The objective of the article – is to characterize the legal facts of escheat inheritance in order to further determine the material and procedural grounds of the recognition of the inheritance as escheat.

The theoretical definition of a legal fact has been found out. It has been indicated that the identification of escheat property is an initial stage in the procedure of the recognition of escheat inheritance, and therefore it is a legal presumption, which eventually becomes the basis for recognizing inheritance as escheat, and, consequently, as a legal fact. Therefore, legal facts of escheat inheritance have different characteristics. It has been emphasized that inheritance is inherently precise and consistent with the accumulation of legal facts, the author has also indicated on the possibility of determining the beginning and completion of the formation of inheritance facts. It has been substantiated that escheat inheritance is a legal composition of facts, rather than a complex legal fact.

The composition of legal facts of escheat inheritance, which covers the system of legal facts, has been studied. It has been proved that legal facts of escheat inheritance are different in their characteristics.

The author has suggested own compilation of legal facts of inheritance escheat: 1) the legal fact of commencement of succession, which is related to the moment of death of the ancestor or declaring him deceased by the court; 2) the legal fact (presumption) of identifying property, the owner of which has died; 3) the legal fact of belonging of escheat property to the deceased person; 4) the legal fact of the absence of heirs to the property, their renunciation of a succession, the rejection of inheritance by successors or their removal from inheritance; 5) the legal fact of the appeal of a territorial community to court on the recognition of escheat property and the adoption of escheat heritage; 6) the legal fact of a court judgment regarding the recognition of the inheritance as escheat and the assignment of the respective territorial community with the status of a successor. It has been concluded that all listed legal facts exist in the interconnected system, which makes it possible to apply them in relation to escheat inheritance only in aggregate. Undoubtedly, this is just one of the views on the issue of legal facts of escheat inheritance; therefore this problem requires further scientific research.

Keywords: inheritance, abandoned heritage, commencement of succession, legal facts, set of facts.